

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

SECCIÓ D'ARQUITECTURA

SANT PERE DE CASSERRES

Interessantíssims y dignes d'estudi són els monuments, records que'ns resten d'un passat anyoradiç; profitosos y lloables són els treballs que s'executen pera fer sortir del silenci 'ls únichs sobrevivents d'èpoques llunyanes que fugiren pera no tornar; delitós es el resseguir una d'aquestes construccions antigues en que la senzillesa y energia d'un poble naixent hi han quedat impreses; però a tot això s'hi junta l'interès y l'afany d'investigació que una cosa misteriosa desperta, si'l monument té una historia fosca y borrosa com les inscripcions y manuscrits que la consignen; una historia quins mellors capitols jeuen enterrats sota la pols de les ruïnes. D'aquests es el monastir de que vaig a parlar-vos, el de Sant Pere de Casserres, una de tantes grandeses caigudes del nostre territori. Distant unes quatre hores de Vich, s'han de seguir complicats caminets y viarany's pera arribar-hi, tant aviat per colossals llosanes de roca nua y groguenca com per atapahida boscuria d'alzines y roures. Els ben endreçats camins que en altre temps devien existir, avuy han desaparegut; dels ponts o palanques que, atravesant el Ter, estalviaven una grossa marrada de tres hores, ara necessària, res se'n conserva: sols se'n té noticia per alguns escrits antichs que'n fan esment.

La situació del monastir de Casserres es estratègica y original; el Ter, en un dels revolts que per les Guillerries dóna, pot-ser en el més sobtat, deixa una llenca d'encinglerats cayents d'uns 150 metres d'alçària. Aquesta llenca, que es com una paret per lo prima y lo espadat de ses vertents, s'extén cosa de mitja hora quasi bé de sur a nord, essent en alguns punts tant estreta a la part

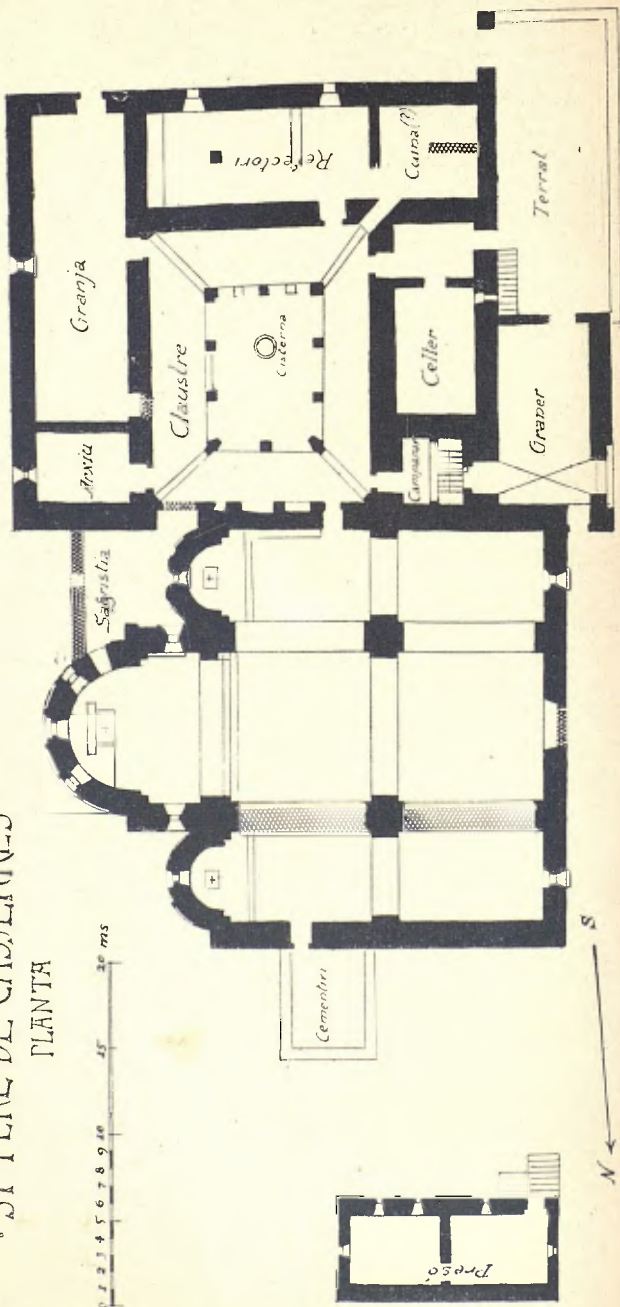
superior que sa amplaria no arribaria a 4 metres. A la punta nord, sobre un aixamplament de la carena, s'hi alça'l monastir, trist y rosegat per les centuries, fonamentat a roca viva, aprofitant-se les extenses lleves lleugerament inclinades per paviment directe de totes ses dependENCIES, sense cap preparació. S'hi arriba pel cantó de mig-dia, y per nord, llevant y ponent queda voltat d'estimballs esgarrifosos impossibles de franquejar.

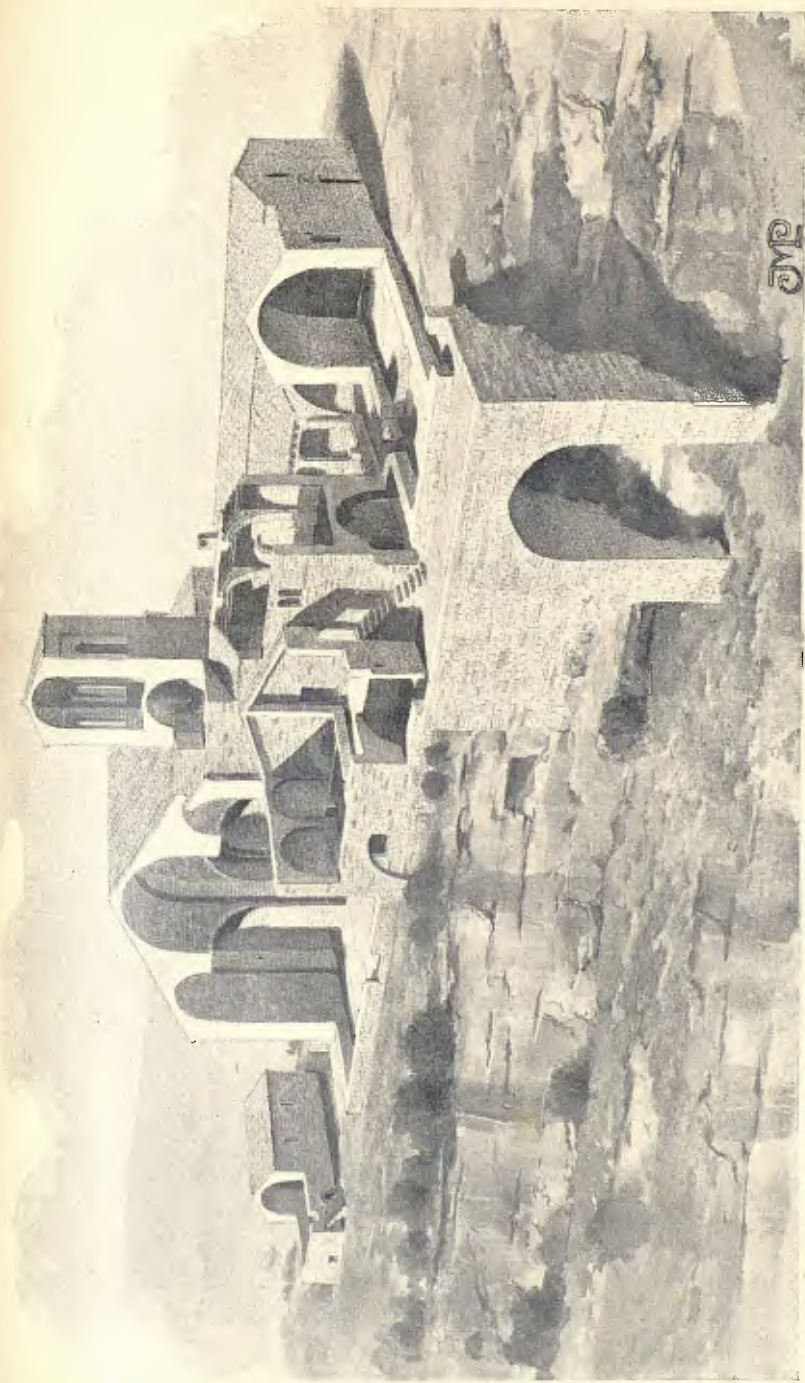
Alteroses serralades, cingleres en ruines, soletat la més complerta, volten per tot arreu aquest indret de feréstega bellesa, de aterradora poesia. Sols pel cantó del nord-oest pot contemplar-se una part de la grisa però al mateix temps rienta plana de Vich, ab l'immens escampall de casetes blanquinoses, contrastant marcadament ab lo revellit y ruinós d'aquella construcció, que, completament aislada dels centres de població, sembla dalir-se de l'intensa vida que de lluny la volta. Verament que al contemplar desde aquell recó de món l'hermosa planura que s'extén a l'altra banda de riu, més enllà de les desertes fondalades de primer terme, s'endevinen desseguida dugues civilisacions que no s'avenen, dugues civilisacions que juntar-les es impossible. Els xiulets del carril; les bones carreteres que en corbes calculades guanyen colls y turonets, l'activitat industrial intensament desenrotllada a la comarca, varen fer bé al quedar-se a l'altra part de riu. Les xacroses parèts, la sobtada escala de conreus ara abandonats, l'aspecte rònech d'aquelles estades, tot això s'agermana també ab una forta harmonia impossible d'existir ab qualsevol element de la civilisació dels nostres dies.

Caracterisa aquest monument el més senzill y fins auster estil romànich: res d'esculpturats capitells, ni d'elegants motlluratges, ni d'ornamentacions ab fulles capritxoses y ben trobades. Es una construcció en que la recta y l'arch de cercle exclouen tot lo demés. L'ausencia complerta d'inscripcions ha fet la seva historia més fosca y difícil de trobar. Lo que d'ell se sab s'apoya en una munió de cites recullides en varies tombes y manuscrits de diferentes èpoques. El caudal de notícies que l'arxiu propi del monastir hauria pogut proporcionar-nos, resta perdut o desconegut. Com a font de coneixement històrich citaré'l del capítol de la Catedral de Vich, entre quals volums s'hi troben esgarriades les notícies, molt difícils de trobar per qui no està avesat a manejar y dexifrar escrits de l'època. Però si avuy no podem llegir res en aquelles pedres que un sens fi de glaçades han estovat y arrodonit, pot-ser que no hagi sigut sempre aixís; y aquí sab si inscripcions interessantíssimes

ST PERE DE CASSERRES :

PLANTA

DIBUJ D'ESTRUCTURA

jeuen desconegudes cobertes de llot Ter avall, al fons de gorgues solitaries d'aon may més ne sortiràn? Qui sab si preuades escultures y venerables sepulcres que ara inútilment se busquen corren a troços pel llit del riu, sens rastre de sa antiga fesomia? Trist, y més que trist dolorós, es:el pensar-hi, però no deixa per això d'esser probable. Fragments de pedra treballada que pertanyen an algun sepulcre, se veuen escampats y barrejats ab doveles y pedra de fil de totes mides, formant pilots que'l dia de demà s'escorreràn pel cingle, com ja ha succehit altres vegades, confonent-se desseguida en l'espantós devassall de palets rodons que'l Ter porta a cada revinguda. Els actuals moradors, pobres masovers que viuen allí d'una manera incomprendible pera'ls avesats al brugit y conveniencias de ciutat, han contribuït també a la ruina: quan una paret flaqueja, quan un llindar s'els ensorra, l'acaben d'aterrar y l'engeguen rostos avall: si'ls plau; però davant del perill imminent de quedar enterrats un dia de forta tramontana, no'n són pas responsables; y cansats de veure per tot arreu objectes tristos y desolats, abrumats per la miseria absoluta que pateixen, han decidit també abandonar-ho l'any vinent. Si fins ara hi havia algú que, tot y esser faltat de medis, era testimoni de la ruina progressiva de parets y teulades, no podrà dir-se aixís d'aquí a un any: sols hi niaràn les aus de presa, y aquella iglesia magnífica, de ratlles correctes, majestuosa per l'estil y dimensions, servirà probablement pera que'l bestiar s'hi aixoplugui en dies de tempesta. Qui ho hauria dit may que aquella construcció aixecada en temps que ara en diuen d'ignorancia y de barbarie, fos mirada ab tanta indiferencia pels esperits migrats de l'enlluernadora civilisació que'ns volta? Desgraciadament ha sigut aixís: aquest monument ha caigut y va cayent encara, sinó sota l'acció violenta de l'alçaprem revolucionari, per l'indiferencia més complerta, que ha fet que'l temps hagi obrat enèrgicament sobre d'aquelles parets y voltes que tenen ja la destrucció ficada fins als óssos.

Si trista es la situació de Sant Pere de Casserres; si'l temps, ab sa potencia incalculable, l'ha destruït en gran part, donant-li un aspecte desconsolador perfectament comprensible fins pera'l que de lluny l'observa, no cal dir lo dolorós de l'impressió que causa quan la distancia s'escursa y s'entra en el seu recinte. Entrem-hi y vejem d'una ullada les peces de que consta.

A la part de mig-dia dos són les portes que s'hi obren: la de l'esquerra era una porta monumental, la principal del monastir, de punt rodó, y que fa uns deu anys encara's conservava. Dóna accés

a un terrat tancat, fonamentat a mig cingle per medi d'un grandió arch apuntat, quina construcció es segurament d'últims del segle XII o de principis del XIII. Avuy d'aquest portal sols en queden els montants, a punt de caure a la primera ventada. A la dreta s'hi obra una altra porta molt més petita: serveix d'entrada a una peça molt fonda coberta am volta de canó, y d'ella's diu que havia servit d'iglesia abans de la construcció del gran temple de tres naus qual descripció faré desseguida. Està situada a la part de llevant

SANT PERE DE CASSERRES: VISTA EXTERIOR

dels claustres, y, considerant que ls monastirs en aquells temps solien esser centres agrícoles d'importancia, y tenint d'altra part en compte la comunicació directa d'aquella sala ab l'exterior, lo probable es que, ja construïda l'iglesia gran, servís d'estable, de depòsit d'eynes o cosa per l'istil. Entre una y altra porta hi ha avuy un esboranch, obert fa pochys anys, y que dóna a lo que havia sigut refectori. En el segle XV o XVI aquesta peça va dividir-se en dues en sentit de l'alçada, y ab aquesta modificació varen tenir d'esser tapiades parcialment les finestres romàniques obertes a l'exterior, perquè'l sostre venia a la meitat de sa altura. D'aquestes finestres n'hi ha una que's veu encara perfectament: de l'altra sols se'n veu

la part inferior. Al costat del refectori, y formant part de la mateixa ala d'edifici, hi havia probablement la cuina. No queden rastres apreciables de sa disposició, però no podia ocupar altre lloch: comunica ab els claustres per medi d'un pas oblicuu, y el refectori també hi dona, essent la seva porta oposada davant per davant de la de l'iglesia. L'impressió que's reb a l'entrar en els claustres es confosa, inexplicable. Sota una ufanosa figuera que tot ho ompla s'hi veuen rònechs pilans isolats que res aguanten. La seva alçaria sembla indicar que'ls elements sostinguts eren vigues y no archs, ja que arriben fins a la ratlla d'arrencada de la teulada. Tenim aixís uns claustres resoltos pot-ser de la manera més senzilla possible. De totes maneres es fàcil que sa disposició primitiva no fos aquesta, sinó la de columnetes y archs de mig punt descansant en elles; però d'això no'n queda rastre cert: sols en el pilar d'àngul més aprop del refectori s'hi veu una pedra que, sobresortint del parament, sembla indicar rudimentariament l'arrencada d'un d'aquests archs; indicació en extrem confosa y insuficient pera formar-ne concepte.

A les parets del nord y llevant s'hi veuen arcades aon s'hi allotjaven sepulcres que avuy han desaparegut. Tal volta un d'ells es el que, completament esborrat y construït d'una sola pedra, serveix ara, profanat d'una manera que horroritza, pera abeurador del bestiar. Al costat de llevant, además de la sala anteriorment esmentada, hi ha una altra peça de més reduïdes dimensions, en la que s'hi veuen rastres de pintures murals. Es probable que fos l'arxiu. A la part de ponent hi ha'l campanar, macís y reforçat ab vuit finestrals pera altres tantes campanes, de les que una en resta tant sols. Aquesta es del segle XV, porta les imatges de Sant Jordi y de la Verge, y al seu voltant s'hi desenrotlla l'abecedari gòtic. El simbolisme que això pugui tenir m'es desconegut y no crech que se'n trobin gaires exemples. Tal volta'l fundidor, tenint els motllos de totes les lletres y no sabent de moment què posar-hi, va acudir a la combinació més rudimentaria. El campanar està dividit en dos pisos: l'inferior, cobert ab volta de recó de claustre, de planta octagonal y trompes en els ànguls, y el superior ab volta de la mateixa classe, però de planta quadrada. S'hi puja per una mala escala de roure corcada y esmolada de tal manera que passar-hi fa escriuir. La coberta del campanar es actualment a quatre vessants, y es probable que aixís fos en un principi; però les últimes filades del campanar són fetes d'un morter diferent de tot el demés, indicant com una reforma, y això podria donar lloch a creure que al prin-

cipi tenia marlets. Molts creuen aquests com característichs de les torres romàniques de Catalunya, però no pot negar-se que'ls campanars emmarletats són els menos en número. Concretant-nos al cas que'ns ocupa, faré notar que'ls de les parroquies vehines, tots ells de l'època romànica, tenen teulada a quatre vessants: aixís són els de Sant Martí Sescorts, Tabèrnoles, Espinelves, Sant Vicens de Torelló, Sant Martí de Riudeperes, Vinyoles, Santa Eugenia y molts d'altres de la plana de Vich y Guillerics; y si'l de Sant Romà de Sau presenta marlets, aquests tenen molt poca importancia y queden dominats per la teulada punxaguda que sobre d'ells s'aixeca.

El de Sant Sadurní d'Osormort, posteriorment reformat, presenta ara una teulada a dos vessants; el de Seva, si ara presenta marlets, no es cert que sempre'ls hagi tingut: els vells de la població encara's recorden de la punxa del seu campanar; el mateix campanar del monastir de Ripoll, no havent estat may acabat fins fa poch's anys, presentava, encara que ab caràcter provisional, una coberta de teules; y si ara acaba ab un terrat voltat de marlets es perquè'l Sr. Rogent, en sa reconstrucció, va inspirar-se en les iglesies romàniques de l'altra part del Pireneu, aont els monastirs de Sant Martí de Canigó y de Cuxà tenen campanars emmarletats notabilíssims. Remontant la vall del Ter, veyem també'l monastir de Camprodon, l'iglesia de Llanàs y moltes altres ab campanars acabats en piràmides més o menos punxagudes. Prescindint de les modificacions, algunes d'elles palpables, que hagin pogut sofrir els campanars de la regió en que avuy ens fixem especialment, la abundancia d'exemples de cobertes en teulada que en ella s'observa fa presumir que les tals cobertes hi són gayrebé tradicionals. A tot això s'hi junta una altra rahó, y es que'l terrat suposa gàrgoles que llencin l'aigua, y aquestes les trobem molt escasses fins al segle XIII, època en que l'art romànich donava ses últimes manifestacions.

Al costat del campanar s'hi veu una peça quasi fosca, quin objecte es difícil de dir: tal volta seria'l celler o serviria de magatzem de queviures. Al cantó de ponent altra peça coberta en volta de canó, molt ben conservada encara, servia de graner; avuy es estable pera cabres y xays. Aquesta sala y un passadiç que dóna al claustre s'obren en el gran terrat de que he parlat al principi. Desde aquest terrat se puja una escala al descobert que dóna accés a les habitacions del primer pis. Aquestes són l'habitació del prior, l'enfermeria y el dormitori dels monjos. Aquest últim era al principi una gran sala ab archs de pedra pera aguantar les vigues: avuy aquests

archs està cegats y el primitiu dormitori s'ha convertit en tres peces. En la del mig s'hi veu encara una gran llar de foch.

La part del nord dels claustres està ocupada per l'iglesia, severa y grandiosa, imponent per la seva senzillesa. L'efecte que produeix a l'entrar-hi per la petita porta que dona als claustres may més se'n va de la memoria. Les finestres, tapiades en gran part, li donen una claror vaga que no permet, al que enlluernat entra per primera vegada, reconèixer aon se troba. Passada l'impressió de moment, tot el mobiliari d'una pobríssima masoveria se li presenta a la vista. Eynes, taules, armaris, caixons, munts d'herba y de vianda en espantós desordre omplen el sagrat recinte. Un dels absis laterals serveix de cuina, sense xemeneya de cap mena, escampant-se la fumera per dintre l'iglesia y produint-se una boira espessa que acaba de desorientar al visitant. Els pobres masovers cuinen, menjen y dormen a l'iglesia, que es avuy l'única peça ferma. Sota les seves voltes s'hi creuen ara més segurs que sota les corcades teulades de lo que havia sigut dormitori dels monjos y aon no fa gayres anys encara s'aixoplugaven. De les tres naus de l'iglesia, la de l'esquerra està aparedada desde'l segle XV, quan violents terratrèmols castigaren gran part de Catalunya, fent sentir sos efectes sobre la volta d'aquella nau que va arruinar-se. L'efecte d'aquella iglesia grandiosa al mig d'una soletat y d'un silenci solament interromputs per l'apagat remoreig de l'aigua, ab ses voltes magnífiques y espayoses, ab els macissos pilars que's perden en la fumera y en l'espantós enrenou que hi domina, no pot pas explicar-se.

A uns 14 metres al nord de l'iglesia s'hi veu un petit edifici que té planta baixa y primer pis: servia pera l'administració de justícia; dessota hi havia la presó, coberta ab volta de canó baixa y encofornada. Té sols una petita finestra al cantó de ponent. El pis superior està dividit en dugues sales, destinades a reunir-s'hi'l tribunal. S'hi puja per uns quants graons molt esborrats sostinguts per una volta de quart de cercle.

Davant d'aquest petit edifici, y adossats a la nau del nord de l'iglesia, s'hi veuen rastres d'un tancat que era'l cementiri. Els òssos que encara s'hi troben en abundancia acaben de fer el pes en l'impressió trista que de lo vist fins aleshores se guarda. Allí aont una exuberant vegetació priva d'acostar-s'hi, al peu d'una paret en que l'eura s'hi arrapa fortament, aquells òssos blanquíssims y descarnats, sense altra protecció que les romagueres que'ls cobreixen, acaben d'enfonzar l'imaginació en tristes cavil·lacions. Y davant de la quietut y de la tristesa més complertes, davant d'un exemple clar

com no gaires del domini de la mort sobre persones y coses, no hi ha res que contrarresti impressió tant llastimosa.

Entre'ls pochos objectes antics que s'han trobat a Sant Pere de Casserres citaré una capseta ab reliquies, treta de l'altar lateral de la dreta y que's guarda en el Museu Episcopal de Vich. La capseta es de vidre, y conté, junt ab les reliquies, un pergami de mig pam en quadro en que hi consta la seva pertinenencia y els noms dels personatges que assistiren a la consagració de l'altar. Hi figura també

SANT PERE DE CASSERRES: INTERIOR DE L'IGLESIA

un formulari especial pera semblants casos, que ve a esser un resum de les veritats que ha de creure y dels preceptes que ha de guardar tot bon cristià.

Se conserva també en son lloch propi la pica d'aigua beneïta, d'istil romànic. Presenta la particularitat de que en sa construcció varen aprofitar-se la base, el canó y capitell d'una columna d'època anterior. El capitell va tenir naturalment de buidar-se en sa part superior pera donar lloch al depòsit d'aigua.

Heu vist lo que es actualment el monastir de Sant Pere de Casserres: falta ara que us dongui alguna noticia sobre la seva historia, que, encara que molt ignorada y fins misteriosa pels fets que

ab ella s'hi relacionen, dóna per la mateixa rahó un conjunt ple d'interès pera l'arqueòlech. Qui va ser, donchs, el que va fundar el monastir de Casserres? Quins foren els primers habitants de lloch avuy tant desavinent y solitari? Molts cronistes de Catalunya ni tant sols fan esment del monastir, pera'l qual els dies y els anys devien passar sense pertorbar la pau y benestar dels seus moradors. No obstant, Pujades y Marca descriuen exactament la seva situació y no hi ha dubte que d'ell parlen. Abans de l'existència del monastir, abans de que la religió aixequés aquest sens fi d'iglesietes romàniques que són el més preuat joyell de la nostra arquitectura, el nom de *Castrum Serras* existia ja. Era el d'un castell fet pels romans pera vigilar aquell lloch, que per sa situació especialíssima era sagrat pera'ls ausetans. Aquests feyen les ceremonies religioses en el lloch que ara'n diuen Casserres. Allí tenien els seus dòlmens o ares y les seves sepultures, perfectament visibles en nostres dies. Un dels dos dòlmens de que's tenen notícies va esser anomenat segles més tard *taula de Carlomagne*. Estava situat aprop del petit edifici que servia de presó, y en l'any 1554 va esser tirat rostos avall. L'altre dòlmen era natural y es veu encara a la part de migdia davant del monastir. Les sepultures són obertes a la roca viva y estan escampades pel paviment de lo que fou en altre temps iglesia. N'hi ha també d'escampades per la rodalia.

En una tomba que pertanyia al monastir, y ab caràcter de lletra corresponent al segle XIII, va esser trobada una inscripció que deya: *Kastrum Serras a romanis constructum ad ferocitatem incolarum hujus territorii continendam*. El castell de Casserres va esser ocupat més tard pels visigots y després pels alarbs. En el lloch que avuy se'n diu *Coll dels Moros* s'hi veuen encara groixuts fonaments de muralles que tancaven el camí del castell.

Ludovicus Pius va conquistar-lo l'any 798, encarregant-lo al comte Borrell y donant-li forta defensa. Sobre d'aquest punt, en el llibre III, cap. X, de la *Marca Hispánica* se llegeix: *Castamserram quoque muniri jussit Ludovicus et incolae. Quo nomine significatur castrum Casserres vulgo dictum magnæ postea famæ sed quod nunc est omnino excisum. Situm erat in eminenti caute et fluvio Tezero fere circumcinctum in modum peninsulæ nisi qua datur aditus decem milibus pasuum ab Ausona non procul a Roda...* Aquest text es interessant perquè fa constar que ja en el segle XVII, quan va escriure-s la *Marca Hispánica*, el castell de Casserres estava enrunat.

Conquistat el castell, el comte Borrell va aixecar-hi una iglesia dedicada a Sant Pere Apòstol; més tard, en l'any 826, el traïdor

Aizon, aliat ab els moros, va apoderar-se'n. A últims del segle IX y en el X torna a trobar-se esmentat en diversos documents tant sols com iglesia, no com a castell ni monastir. Aixís, en alguns testaments arxivats en les parroquies vehines, y que arriben a l'any 998, hi figuren varies deixes ab la fórmula *et ecclesie Sti. Petri Castro serras*, etc... Aquesta iglesia, després de quedar per molts anys en part destruïda, l'any 1006 fou restaurada per la viscomtessa Ermetrutis, com consta en els papers del canonge Ripoll que's guarden en el Museu Episcopal de Vich. No se sab si ab aquesta restauració va coincidir la fundació del monastir: lo cert es que en un testament d'un tal Ermemir, que data de l'any 1022, ja hi figura propiament com a tal, y després d'aquest en molts d'altres. Entre ells citaré'l del comte de Barcelona Ramon Berenguer, otorgat l'any 1131. Allí, en la llista de deixes a quasi tots els monastirs de Catalunya, n'hi figura una corresponent a Sant Pere de Casserres, que diu: *Sancti Petro Castrosserris unum de melioribus mansis quos habeo in Franciach (1) prope villam Albini*.

Lo més probable es, donchs, que la fundació del monastir dati de principis del segle XI, època en que'ls monjos benets de Cluny, ordre a que pertanyien els de Casserres, penetraren en Espanya. D'altra part sembla confirmar-ho la disposició de l'absis principal, exactament igual al de Santa Maria de Ripoll, que data del primer terç del segle XI: tots dos tenen set compartiments, tres finestres en compartiments alternats y un rengle d'arquacions cegues disposades de la mateixa manera. La fundació del monastir de Casserres sembla deguda a un fet extraordinari y misteriós que, además d'anar-se trasmetent per tradició, consta en l'acta de la visita pastoral feta en 1556 per l'aleshores Bisbe de Vich y redactada en els següents o semblants termes:

El viscomte de Cardona, Bermond, va tenir de sa virtuosa esposa un fill que als tres dies de nat va dir en clara veu que no viuria més de 30 dies; y que passats aquests, ficat el seu cos dins una caixeta, el carreguessin sobre un cavall, y que allí aon l'animal s'aturés sense fer-li violencia de cap mena en el camí que devia seguir, s'edifiqués un monastir baix l'advocació de Sant Pere. Sortint el cavall del castell de Tolchs, propietat de la casa de Cardona y avuy totalment en ruïnes, després de caminar molta estona y d'atravessar el riu, va parar-se a la punta del promontori de Casserres, aont hi havia ja l'iglesia, y allí va esser fundat el monastir. Hi hagi lo que

(1) Lloch de l'actual terme municipal de Caldes de Malavella.

hi hagi de veritat en aquest aconteixement extraordinari, lo cert es que encara avuy, al costat de l'altar major, dintre d'un armari enfondit en el gruix de la paret de l'absis, hi ha una caixeta ab l'esquelet d'un infant y els òssos d'una mà ja feta, ab ròtuls molt antics que diuen: *Hic est corpus infantis cujus causa hoc monasterium fundatum fuisse traditur. Hoc est manus matris ejusdem infantis.* L'armari que conté'ls esmentats restes sol esser tancat, guardant la clau el rector de Tabèrnoles.

L'antiga comunitat de benets del monastir de Casserres era reduïda: se composava del prior, ab autoritat jurisdiccional sobre'l terme, el sagristà, l'enfermer, el cambrer y altres sis monjos. Desde sa fundació fins 1572, any en que va deixar d'existir el cenobi benedictí, varen regentar-lo 23 priors, essent el primer Bonifaci y l'últim Carles de Cardona. Un d'ells, Arnal de Rocabrana, té encara allí'l seu sepulcre, molt ben conservat. Està situat servint com de graderia en l'altar major actual, de pèssim gust barroch.

Dos anys més tard de l'extinció del monastir, o sia en 1574, entraven a posseir-lo'ls PP. de la Companyia de Jesús per dàdiva de Felip II y butlla del papa Gregori XIII. Després de sa expulsió, ocoreguda en 1767, va esser venut a un propietari de Roda, quals descendents el posseeixen encara. Ha sigut fins fa poch sufragania de Tabèrnoles y hi havia, en conseqüencia, missa tots els diumenges y festes de precepte; però això va plegar-se anys endarrera y ha quedat desert y abandonat, sense haver-s'hi fet may més cap solemnitat religiosa.

La solitaria campana que en el cloquer hi resta, escampa ara tant sols de tard en tard tristes cantarelles en dies de tempesta. Els cants y les pregaries s'han substituït pels xiulets del vent al passar enfurismat per forats y esclètxes; aquells claustres senzillíssims, senzills com els sers que'ls habitaven, per aont el Santíssim Sagrament s'hi havia passejat triomfant entre bromes d'incens tantes vegades, són ara solament agonitzants records de tanta gloria. Y verament que la contemplació de ses ruïnes, sobre tot en dia rúfol, en dia plujós, dóna una impressió que may més s'esborra, una impressió de fonda tristesa y que va barrejada ab un desitj irresistible de tornar-hi, un desitj de passar-hi en altra ocasió una bona estona y seguir minuciosament aquelles rònegues estancies que ploren totes soles el seu infortuni.

A l'entornar-me'n l'última vegada, y després de baixar la colossal cinglera, passar a gual el Ter y guanyar la vessant oposada; a l'atravessar l'últim collet aont el monastir, ja blavós y embolicat

per la calitja, se m'amagava pòt-ser pera sempre darrera les montanyes, un trist adéu li vaig donar, y al mateix temps em preguntava: aquell monastir que ha sofert nou centuries, malaltiç y acabat com ara's troba, hi serà l'any vinent? No es possible, que per lo corcat de sa estructura, aquella iglesia que tanta llàstima inspira als escassos visitants de prou força de voluntat pera fer-hi camí, se despedeixi pera sempre de nosaltres dintre de poch temps? No es probable que'l campanar, company seu inseparable desde naixença, voldrà també acompanyar-la'l dia de la ruina? No fa de bon preveure que d'aquí quaranta o cinquanta anys, parets y voltes hauran caigut, y que'ls seus fragments, en estibes formidables, faran l'últim capítol de la seva historia?

Despedim-nos, donchs, plorant, de ruines tant respectables; despedim-nos-en, però esperem resignats el judici de les generacions que'ns succeeixin; deixem caure sens replicar sobre nosaltres y el nostre temps la justificada indignació dels que, vers aimadors de les sagrades construccions que omplen nostres valls y serralades, busquin ab afany, però inútilment, lo que ara deixem perdre.

¡Donguem un últim adéu-siau an aquelles ruines que sembla que hagin d'alegrar-se quan se parla d'elles! Que Déu les conservi y les entregui a generacions que se les mirin ab més amor que la nostra; que surti prompte un esperit generós que les aixequi del seu silenci; y que si no nosaltres, els nostres descendents puguin dir: «el monastir de Sant Pere de Casseres ha tornat a viure y la seva revifalla ha sigut complerta».

JOSEPH M.ª PERICAS

UNA NOVA NECROPOLIS PROTO-HISTORICA

LA NECROPOLIS DE PADRÓS

(Acabament)

Provàrem, ab en Figuerola, d'exhumar aquells restes humans, començant ab tot lo cuidado y paciència per les vèrtebres cervicals; més haguèrem de desistir de nostre intent, perquè, a pesar de que tots els òssos se'ns oferien sencers al davant, se'ns desfeyen no més al tocar-los, no podent aprofitar més que'ls corresponents a la cavitat de la pelvis, que, encara que bastant malmesos, me serviren perfectament pera distingir el sexe d'aquell individu y apre-

ciar el complert desenrotllament de dita cavitat, quines mides en l'estret superior són les següents: diàmetre àntero-posterior (sacre púbich), 120 milímetres; íd. transversal, 135 milím.; íd. oblicuus, 128 milím.; circumferencia, 380 milímetres.

L'alçada total de l'esquelet es de 1'41 metres, resultant, per consegüent, que pertanyia a una dòna jove de curta talla.

Nos entretinguerem en destriar detingudament la poca terra que hi havia dins de la sepultura, obtenint resultats del tot negatius. Res d'adefessis, joyes ni utensilis de cap mena, ni de metall, ni d'òs, ni de pedra. Ja'ns havia desenganyat l'amo, guiat per lo que an ell li havia succehit escorcollant les altres.

Si anem ara a esbrinar la gènesis de la *Necròpolis del Padrós*, ensopegarem ab els inconvenients de sempre, que tot-hom hi diu la seva y no's lliguen may caps, quedant-nos a les fosques sobre assumptes d'importantíssima trascendencia per lo que atany a nostra primitiva historia y etnografia.

Cada hu explica aquests sepelis a sa manera. Qui'ls fa dependir de l'època romana en virtut de sa proximitat a la *Via* que seguien les legions romanes que, desde Tarragona, passant per *Lo Padrós*, se dirigien a la colonia *Vila Rotunda* (avuy Vilarodona); qui's creu que podrien esser els cadavres dels penjats en Les Forques (1); qui fa procedir son origen d'alguna guerra o calamitat epidèmica ocorreguda a Vilabella, durant la qual seria tant gran l'aixebuch de morts que, no cabent al cementiri parroquial, els sobrevivents escullirien aquell punt pera depositar les despulles de sos companys o convehins; y no manca, per fi, qui, am més desacert, suposa que aquells enterraments podrien amagar algun fet o fets criminals.

Declaro francament que rebutjo totes aquestes suposicions per creure-les, al meu entendre, mancades de tot fonament.

No's poden fer dependir aquelles inhumacions del temps de la dominació romana, per quant el primer cementiri de Vilabella de la Roma cristiana'l tinch descobert y radica dins de la població. De la Roma pagana tampoch pot ser, perquè en una sepultura o altra s'hauria trobat algun epitafi, inscripció, medalla, anell o altre ornament metàlich, tota vegada que de molts segles ha que cren coneguts els metalls.

(1) Són dues columnes de pedra desembastada y argamassa, de 4 a 5 metres d'alçada, equidistants uns 2'50 metres, y que rematen en forma piramidal, que se suposa daten del temps del feudalisme, y estan plantades a 500 metres SE. de la necròpolis, en un turonet molt més baix.

Que fossin enterraments dels ajusticiats en Les Forques no's pot creure, perquè'ls cadavres d'aquells infeliços entraven de ple en l'era cristiana, y era molt natural que fossin enterrats en el fossar comú de la població, per més que'ls col·loquessin en lloch separat, com veyem se practica en nostres temps.

No es verossímil que sien sepelis motivats per un desastrós fet d'armes o a causa d'una forta epidemia, perquè en casos consemblants, entre altres coses, no hi ha temps suficient pera entretenir-se en arreglar ab tanta pulcritut y justesa una sepultura pera cada mort, sinó que, generalment, se'ls enquibeix a tots en una rasa o fossa comuna.

Poch costarà de destruir la versió de si podrien esser deguts a mans criminals, puix a més de tractar-se de molts cadavres, un criminal va d'amagat y depressa y no emplea un temps preciós en construir regulars sepultures pera ses víctimes, les quals, per altra part, poch respecte li infundeixen.

De quina època, donchs, farem dependir aquesta necròpolis? Per la presència y l'examen d'un sol esquelet y una sola sepultura res podriem dir que no fos fortuit y a l'atzar; més tenim molts d'altres exemplars idèntichs allà mateix que, encara que regoneguts per persona no perita, nos assegura baix sa paraula honrada que tots quants cadavres y sepultures havia vist en aquell indret reunien iguals condicions y circumstancies que l'examinada per nosaltres. Sabem també de cert que en un coster proper an aquell, al SE., s'hi han trobat, aixís mateix, despulles humanes en anàlogues condicions y sepultats d'idèntica manera, sense que ni en una part ni altra s'hi haja manifestat ni ombra de cap metall; per lo tant, tinch de sospitar que'ls sepelis de la *Necròpolis del Padrós* se remonten a les *darreres edats de la pedra*.

Serviria de testimoni a la meva opinió l'*Estació proto-històrica dels Vergerars*, situada a dos kilòmetres a llevant d'aquesta necròpolis, de quals cambres n'extraguérem despulles de 18 o 20 cadavres, molts cranis que reunien els mateixos caràcters etnogràfichs que'l del *Padrós*, aixís com, en general, la mateixa orientació en els enterraments, això es, els peus a llevant y'l cap a ponent. La major part d'aquells individus eren també de curta alçada.

L'experiencia m'ha pogut demostrar per una llarga serie d'anys l'importancia de les *edats de la pedra* en aquest cantó de l'antiga Cossetania. He conegut el pas de l'home troglodita a Rodonyà, a Masllorrens, a Salomó, a Tamarit, a Vilabella y en altres punts, tant per sa industria com per sos utensilis y armes; aixís, res té

d'extrany que jo, atesos els antecedents que deixo enunciats, m'atreveixi a considerar la *Necròpolis del Padrós* com pertanyent a l'edat neolítica.

PAU TEIXIDOR Y TARRIDA

Soci delegat a Rodonyà

1.er de Febrer de 1904.

LO VALLÈS

(Continuació)

PRIMERS POBLADORS

Tenim ja formada, després de tantes y tant repetides revolucions, la comarca objecte del nostre estudi. Sembla talment que la Providencia, al permetre tantes transformacions a que estigué subjecta per espay d'un número incalculable de milions d'anys, volgués fer-ne un lloch distingit pera les races que devien habitar-la. Quina fou la primera? Fins avuy no se sab, perquè sa calavera no s'ha trobat en lloch, y no tenint-la es aventurat tot quant se diga.

Però, no obstant, si volem tenir una idea aproximada de la raça primitiva del Vallès, es necessari, avuy per avuy, formar-nos-la o bé imaginar-nos-la ab lo que sabem de l'home primitiu del migjorn de França y part de nostra Península, perquè, per lo que respecta a les demés comarques de Catalunya, estem en el mateix cas que'l Vallès.

En Martorell y Penya recullí, es veritat, restes humans en les sepultures olerdulanes de Banyoles; però aquells restes no tenien res que justificqués llur gran antiguetat; de la calavera de l'home de l'edat de pedra descoberta en Collbató no sabem que s'en salvés un sol ós; y d'altres enterraments primitius descoberts vora Vilafranca, sols s'han conservat les armes de pedra en ells trobades. L'historia'ns diu que segles passats se trobaren calaveres ab lo cap atravesat per un clau; però, sense tenir els restes, l'antropologia no pot donar una afirmació categòrica.

Fins avuy no s'ha pogut trobar a l'home troglodita; y, no obstant, la toponomàstica'ns mostra sa existencia en determinades regions catalanes. El dia en que les coves catalanes sien convenientment explorades, allavors podrem demostrar antropològicament lo que alguns volen que ho sia ja filològicament.

La toponomàstica es realment un medi bo pera esbrinar el passat y saber les races que'ns precediren, però per sí sola no té prou força: pot ser fàcilment rebutada, com ho prova la discrepància que hi ha en alguns punts entre'ls pochs qui en nostra patria's dediquen a semblant estudi; però'l dia en que tingui l'apoy de l'antropologia, allavors podrà donar ab més certesa ses afirmacions més o menys aventurades.

Nosaltres sabem que existeix íntima analogia entre l'home primitiu y la civilització dita de l'edat de pedra; però també creyem que les races històriques tenen una edat de pedra.

Ara bé: en el Vallès se troben en gran nombre les destrals de pedra (pedres de llamp), pertanyents, sens dubte, a la citada època. Apart d'elles, s'hi troben també monuments megalítichs, com són: un *dolmen* entre Mollet y Montornés, encara molt ben conservat; un altre prop de Parets; un altre en Vallgorguina; un *cròmlech* enrumat, y un *menhir* més avall de Palau Solitar.

¿A qui's deuen, donchs, semblants monuments, a la raça *primitiva* o bé a una d'històrica? La crítica més exigent no pot donar avuy una resposta certa, perquè falta lo mellor, la clau, podriem dir, del dubte, y sense tenir-la no poden fer-se més que suposicions.

El mateix Sanpere y Miquel no s'atreveix a donar una resposta categòrica, y al negar que'ls *dòlmens* pertanyen al poble celta, afirma que poden haver pertengut a «un d'anterior als pobles aborigens, o bé al poble autòcton-català».

Quan està, donchs, tant dividida l'opinió entre escriptors de reconegut mèrit, sembla que no ha arribat pas l'hora de determinar-se, o bé per l'hipòtesis *prehistòrica* que sostenen molts, entre ells Carthailac; o bé per la de que són degudes als Ibers, com creu lo citat Sanpere y Miquel; o bé la que suposa, ab Fergusson, que'l poble constructor passà de l'Àfrica a l'Europa; o bé la que més modernament sosté Brunet y Bellet, atribuint els monuments megalítichs a un poble que no vingué del sur, sinó del nord, y que creu esser els Vándals.

Fins avuy s'ha donat el nom d'Ibers als primitius pobladors d'Espanya, als aborigens, an aquells quals pares no són coneguts, y aixís s'estudia històricament als Ibers, procurant-los classificar per llur llengua. Alguns historiadors, no obstant, no són d'aquesta opinió y convenen en que la raça primitiva fou l'*Euskara* o raça Billusgorri, essent, per lo tant, la llengua èuskara la primitiva dels anomenats Ibers. L'impuls donat als estuàis filològichs sobre l'èus-

kar per Humboldt, Delgado, Heiss y Phillips, confirmen les dites opinions.

Per ara, com diu el Marquès de Nadaillac (1), «en va interroguem an aquests vells testimonis: llurs pedres resten mudes, la ciència humana's veu impotent pera alçar el vel que amaga'l passat de l'humanitat. Ho serà sempre? No vulguem penetrar el secret del pervindre».

Després dels Ibers, la raça que se suposa que poblà part de Catalunya es la semítica, o sien els Fenicis, com pretén demostrar-ho en Sanpere y Miquel (2); però'ls demés historiadors ho neguen y els geògrafs antichs ni'n parlen enlloch. Ni les rahons dels uns ni les dels altres nos convencen del tot, y, per lo tant, com que la qüestió no afecta al Vallès particularment, lo mellor es deixar-la fins que nous datos vinguen a donar la rahó als uns o als altres.

No podem dir lo mateix respecte als celtes. En Sanpere y Miquel creu que aquests no arribaren a Catalunya, fundant-se en que ni'l poema geogràfic de Scymmo de Chio, ni en Phillips, ni l'Humboldt, ni'ls historiadors y geògrafs antichs ne parlen. No som nosaltres d'aquesta opinió, sinó, al contrari, creyem que'l poble celta habità més o menos espay de temps en nostra patria, deixant-hi petjades que assenyalen el seu pas en algunes comarques, y especialment en el Vallès.

No's cregui ara que aquestes petjades a que'ns referim sien els monuments megalítichs abans citats, perquè sabem prou que aquests tant podien esser dels Celtes com dels Ibers, sos predecesors, com d'alguna raça posterior: ens apoyem en altres fets.

En Celestí Barallat nos dóna preciosos datos pera lo que respecta al Vallès. En son article *Etimologies catalanes*.—*Sant Miquel del Fay*, demostra com eix nom de Fay equival a *Fall* en l'antiga llenga cèltica *Fail*, que vol dir «caiguda, saltant d'aigua» (3). Ja lo senyor Llobet y Vall-llosera, en una de ses memories inèdites que's conserven en la Biblioteca de la Real Academia de Bones Lletres de Barcelona, nos dóna també la mateixa etimologia: *fall*, *faja*, *salt*, *caiguda*.

Lo propri senyor Barallat, en altre article del *Gay Saber*, «L'home dels arsos» (4), nos en dóna també una altra prova. La copiem exactament:

(1) *Mœurs et monuments des peuples préhistoriques* (Paris, Masson, 1888).

(2) *Origens y fonts de la nació catalana* (Barcelona, 1878). — *Un estudi de toponomàstica catalana* (Barcelona, 1880).

(3) *Gay Saber*, epoca segona, any III, pag. 3.

(4) Any III, pag. 30.

«L'imaginació popular, que en les taques de la lluna no sol veure-hi en Barcelona sinó una gran caraça, hi veu clarament en el Vallès un home ab un feix d'arsos. Pot conjecturar-se que'l cos de l'home ve format pel *mar de les tempestats*; y que'l *mar de la feconditat* y lo *del nèctar* formen les dues puntes inferiors de la gran feixada.

»La tradició que's conta de l'home del feix d'arsos es la següent, textual y autèntica:

»En algun temps no hi havia en la terra cap lley humana, però hi havia la lley del cel, que es de tots els temps y may s'acaba. Allavores hi havia en un cert lloch un camí molt ample, que passava per l'heretat d'un altre home. Lo camí era d'ús de tot lo món, però aquell home, com passava per casa seva, ple d'orgull volgué tapiar-lo. An aquest fi y efecte començà d'agafar arsos y d'anar-los arrencant al mig del camí. Ja n'hi havia de posats una gran restellera, quan la lluna, que sempre vigila, el va agafar, se l'en va portar allí dalt junt ab los arsos, y sempre més l'ha tingut exposat a la vergonya, pera que serveixi d'escarment a tots els homes egoistes.

»Indubtablement aquesta tradició era coneguda a Italia en el segle XIV, puix hi aludeix clarament la penúltima estrofa del cant XX de l'*Infern* de Dant: «*Il volgo credeva—diuen els anotadors—le machie della luna essere Caino con una forcata di spine*».

Un dels redactors de la *Revista Cèltica*, F. M. Luzel, ens ha donat a conèixer la tradició bretona en la forma següent:

«Hi havia un senyor de terres que tornava d'una cacera, y va trobar un vehí que portava un feix de gatoses.

»—Diu: aquestes gatoses me les heu robades.

»—Diu: no, missenyor: no són pas vostres.

»—Jureu per la Lluna si no són meves.

»—Quela Lluna se m'emporti si he pres aquestes gatoses a les vostres terres.

»I veus-aquí que, com ell deya mentida, la Lluna se'l va emportar, y desde aleshores serveix de lliçó pera la canalla.

»Els pagesos de Bretanya li diuen l'home dels arsos, *al laer lann*, es a dir, el lladre de gatoses (o bé d'argelagues o de ginebres, que sobre això pot oferir-se dubte).»

La forma bretona y la del Vallès coincideixen perfectament en lo respecte a la lley moral que ve del cel y en l'exemplaritat del càstich. La forma italiana sens dubte es posterior a les indicades. L'esperit poètic de la raça cèltica proclama en les serres del Va-

llès, ab aqueixa tradició mítica, la guerra a tots els egoistes y a totes les injustícies.

Altres tradicions y rondalles podria citar pera demostrar la petjada dels celtes en el Vallès; però prefereixo fer-ho en l'article destinat a l'estudi del folk-lore vallesà.

En Joan Maluquer⁽¹⁾ pretén demostrar que'ls Aryas vingueren a Catalunya, y, després d'estudiar algunes etimologies y mites, diu: «Anem ara a buscar l'etimologia d'algunes comarques de Catalunya, quals noms, si bé avuy no són ja oficials, entre'ls de la terra s'hi consideren encara y són de tot-hom coneguts.

»Vallès.— En sanscrit el mot Vallès no's coneix, però si la paraula *vallà*, que significa *l'acció d'encloure*, y que pot molt ben ser la primera expressió del Vallès d'avuy, enclòs dintre montanyes, gracies als molts segles transcorreguts desde la vinguda dels Aryes a la verge Catalunya.»

Respecte an aquesta opinió, repetirem lo que ja tenim dit: que ab les soles etimologies no pot provar-se ab tota certesa'l pas d'una raça per determinada comarca, perquè aixís com en Maluquer troba *vallà* en llengua sanscrita, esforçant-nos un xich la trobariem també en moltes altres que may han tingut res que veure ab nostra regió.

Els historiadors catalans moderns han encomiat en gran manera l'influencia de les colonies gregues a Catalunya, de quines ja Festus Avienus diu que «en son temps pertanyien a l'història, perquè foren destruhides totes pels cartaginesos quan ab prou feynes existien». No volem dir ab això que l'element helènic no exercís influencia en la marxa de la civilització catalana, perquè estem convençuts que n'hi tingué y molta; però aquesta influencia fou sols en el litoral, de Roses a Tarragona, perquè en l'interior es nula o quasi nula.

Ab lo fins aquí dit no pot, donchs, deduhir-se del cert quina raça habità en el Vallès abans de l'invasió romana, ni les diferencies que la separaven de les altres que habitaven en les vehines comarques. Si portava sa filiació dels aborígens influhits per les primeres invasions asiàtiques, la dels *Chtes*, com vol en Bofarull⁽²⁾, o la del Sidonès y Libich, com pretenen altres, no ha arribat pas l'hora de dir-ho. Lo que sí no's pot negar es que'ls romans trobessin la comarca del Vallès poblada per un poble indomable, que'ls donà molt que fer. Quin poble era aquest? Anem a veure-ho.

(1) *Aborígens Catalans*. Ensaig històric sobre'ls primers pobladors de Catalunya.

(2) *Historia crítica de Catalunya*, I, pl. 53.

Els geògrafs antics grechs y romans (Strabon, Ptolomeu, Plini, etc.) parlen dels pobles que habitaven aquesta part de Catalunya, y citen els Laletants o Aeletans, que habitaven del Llobregat al Tordera, si bé Bercio cita als Betulos com formant part d'ells; els Indigetes al N. de la provincia de Girona, els Ausetans en la plana de Vich, els Lacetans y Cosetans a l'O. del Llobregat. Però entre aquests pobles citen els *Castillans* o *Castellans*, qual situació ha sigut obecte de grans discussions entre'ls historiadors, y que nosaltres, seguint les últimes paraules de la crítica històrica y de la numismàtica, junt ab la toponomàstica, pretenem aclarir, perquè, com veurem, dits Castillans habitaven precisament una gran part de la comarca que estudiem.

Molts són els escriptors que s'han enganyat en la colocació dels Castillans. D'ells fa ja menció Florian de Ocampo dient que comprenien les poblacions de *Sebendunum*, *Bassi*, *Beseda* y *Egosa*. En Pere de Marca (1), al qual segueix en Villanueva (2), posa als Castillans en el comtat de Besalú, y de *Sebendunum* fa Besalú; d'*Engosa*, Camprodon; y de *Basi*, Sant Joan de les Abadesses. Nostre Corbera (3) els col·loca en el ducat de Cardona fins als pobles de Bas; lo mateix diu en Francesch Calça (4); però l'erudit bisbe de Girona en Margarit (5) els posa ab els Cosetans; y en Pere Joan Nunyes diu que aquests pobles eren del vescomtat de Bas, opinió a la que's decanta en Pujades (6).

Entre'ls historiadors moderns, en Pellicer (7) es l'únic qui segueix les anteriors afirmacions, fent gran força pera portar la regió dels *Igletas* de Strabó, los *Castillans*, *Itans* é *Ilans*, de Ptolomeu y altres, a la vall superior del Ter y del Freser.

Segons ell, les quatre ciutats *Ilanas* o *Castillanas* corresponen:

Beseda, a Santa Maria de Beseda.

Basi, a l'arrabal de Ripoll y Bathet.

Egosa, a Ogassa.

Sebeldunum (metàtesis de *Beseldunum*), a Besalú.

Semblant opinió ha sigut refutada per en Sanpere y Miquel ab los següents rahonaments:

(1) *Marca Hispánica*.

(2) *Viaje á las iglesias de España*.

(3) *Cataluña ilustrada*.

(4) *De Catalonia*.

(5) *Paralipomenon Hispania*.

(6) *Crónica Universal de Catalunya*, llibre II, pl. 35

(7) *Santa Maria de Ripoll*.

«Si aquestes ciutats tenien tal nomenada en temps de Ptolomeu, que ja mereixen esser citades, ¿com explicaria en Pellicer el fet de que de cap d'elles se n'hagi conservat el més petit rastre de la seva antiguetat, el més insignificant monument epigràfic?»

»Quan de totes les ciutats anomenades pels geògrafs ne tenim una comprovació lapidària o numismàtica, ¿no li sembla que no poden referir-se dites ciutats *itanes* a ciutats o pobles que passen sense cap autoritat fins arribar al segle IX de Crist?

»Donchs el text de Ptolomeu s'hi oposa. El geògraf grech, després de citar als Hergetes, diu: «Els més orientals, després d'aquests, són els Cerdans»; y afegeix: «Units ab els *Cerdans estan els Ausetans*». Si'ls *Itans* fossin els de la vall del Ter, ¿hauria dit que'ls que estaven units ab els *Cerdans* eren els *Castillans* per comptes dels *Ausetans*? Y a més a més, després de posar als *Castillans* desota dels *Ausetans*, que es son verdader lloch, ¿no diu que després dels *Castillans* o *Itans*, y ab ells, venen les ciutats marítimes? Si, donchs, los enrisquessin per dalt del Pireneu, ¿aont haver de trobar les ciutats marítimes darrera d'ells més que evidentment en la Llevantina, regió per ell ja deserta?

»Això dit, y puix l'homofonia ab els noms moderns pot fer que's persisteixi en l'error, vejam fins a quin punt les reduccions admeses per en Pellicer són justes.

»Una sola observació etimològica bastarà pera contradir la seva opinió.

»*Beseda, Basis, Beseldunum*, totes volen dir lo mateix: «vila abundant en agua», y diu en Pellicer que'l nom ve del cèltich *Beset*. Y en apoyo cita les etimologies cèltiques descobertes per en Sebastià Obradors (1). Però es el cas que a dita etimologia li falta, pera esser exacta, el que en veritat els celtes li donguessin o li donguin a l'agua'l nom de *Was, Bas* o *Wes, Bes*.

»El verdader nom cèltich de l'agua es el següent en els seus varis dialectes:

»En Himrich, *Dobr*.

»En Còrnich, *Dover, Dour* o *Dur*.

»En Armoricà, *Dour*.

»En Irlandès, *Dobur*.

»En Erse o Gaèlich, *Dobhair* (2).

(1) *Investigaciones lingüísticas sobre los primitivos pueblos que se establecieron en Cataluña, y principalmente en la provincia de Gerona.*

(2) Zeus: *Gramática celtica*, pl. 160 y 163. — Lagodinech: *Dictionnaire celtique-breton*, pl. 341.

»Donchs, me sembla que ja no hi ha per què insistir. El nom *Was* es germànich y no cèltich.

»Y ara direm al reputat autor de *Santa Maria de Ripoll*, que precisament en els noms de *Beseda* y *Bas* de la comarca de Ripoll trobarà una explicació notabilíssima d'un text que ell mateix cita y una confirmació de no haver pogut existir may en dit punt viles com les que havien d'existir pera esser citades per Ptolomeu.

»El comte Jofre diu en el regoneixement dels habitants d'*Insula fet* a l'abadessa de Sant Joan: «*Venit cum suis fidelibus in jam dicta »vallæ qui era deserto et sic apræhendit jam dicta vallæ cum suis villaribus, etc.*».

»Nosaltres no podem consentir l'interpretació que de la frase *deserto* dona en Pellicer: Jofre no recupera un lloch abandonat pels enemics, sinó que fa *aprensió* (*aprandit*) d'un lloch que *estava desert* (*in deserto*). Y si per aquest costat hagués buscat en Pellicer l'etimologia dels noms en *Bas* (Sant Esteve d'en *Bas*, *Base-da*, *Bath*, etc.), hauria vist com essent l'èuskar la primitiva llengua dels Ibers o Catalans, *Bas* vol dir *desert*, d'on fa'l vasch *Bastherri*, país campestre, selvatge; per aon se veu com el calificatiu de *desert* del document llatí donat a la vall alta del Ter y a la del Freser concorda ab la radical o ab el nom d'alguns dels seus pobles.

»Queda, donchs, tant sols, en favor de l'opinió que avuy sustenta en Pellicer, una homofonia ab els noms moderns d'algunes localitats.

»Lo dit fins aquí hauria bastat pera demostrat que no hi ha un sol argument que autorisi la dislocació del poble *Castillà* feta per en Marca y seguida per en Pellicer.»

Després de semblant refutació, no queda cap dubte respecte si'ls Castellans habitaren o no en el comtat de Besalú y regions vehines. Quina comarca, donchs, habitaren? Lo mateix Ptolomeu, ajudat per la crítica, nos ho dirà clarament.

El geògraf grech diu: «Els més orientals són els Cerretans; els Ausetans estan junt an aquest en la part del SO.; al SO. dels Ausetans els Castellans; y al O. d'aqueixos els Lacetans». Ara bé: els *Lacetans* ocupaven lo pla de Barcelona y la Maresma, y pot-ser part del baix Vallès; els Ausetans arribaven fins el Congost, y els *Lacetans* fins més avall de Manresa; quedant entre aquests tres pobles una extensa regió, avuy dita Vallès, que era l'ocupada pels *Castillans*. Ademés, Ptolomeu diu que, després dels *Castillans* o *Itans*, venen les ciutats marítimes, lo qual nos prova que no podien estar molt allunyats, com no n'estan allunyats, els del Vallès actual.

Una altra prova tenim pera refermar l'opinió de que la comarca del Vallès, habitada aleshores pels *Castillans*, tenia a poca diferència'ls límits actuals, al menys per la part del litoral, y es el fet de que en Pellicer (1), judicant fosca l'història dels castells del *Maresma*, que certs autors atribueixen a l'època feudal, y altres creuen que venen dels alarbs, al retrotreure-ls a l'època romana ho fa ab l'autoritat dels textos d'autors llatins. Segons ell, Polibi «assenyala l'època y motiu de la fortificació de nostra costa», y Titus Livi, qui «copia y comenta en molts passatges a l'historiador grech, y fins li'n pren llibres enters, no sols testifica, com Plini, l'existència de dits castells y torres, sinó que declara haver sigut destinats a contrarrestar les correries dels indòmits naturals, als qui anomena indignament lladres». «*Multas et altis positas (turres) Hispania habet, quibus et speculis et propugnaculis adversus latrones utuntur*» (2).

Ara bé: donant per certa l'afirmació d'en Pellicer de que les montanyes del *Maresma* estaven fortificades en temps dels romans pera contrarrestar les correries dels indòmits naturals, salta a la vista que aquests no podien esser els de la costa, sinó'ls de l'interior, o sien els *Castillans*, gent indomable que donaren molt que fer als romans, com veurem en el capítol corresponent.

No som pas sols en sostindre l'opinió de que la comarca del Vallès estava poblada per la raça dels *Castillans*. En Sanpere y Miquel (3), en Cortès (4), en Bofarull (5) y l'Aulestia (6) són del mateix parer. Aquest últim diu: «Nosaltres creyem que'l Vallès ha d'assignar-se als *Castellaunos* o *Castilani* de Ptolomeu, que'ls coloca a occident de Blanda y d'Iluro, y a l'orient y nord dels *Layetans* de Barcelona. Flórez, ab sa singular pericia, els identifica ja ab els qui viuen sobre'l Tordera desde Hostalrich, per llevant, cap al riu Congost. Més aquesta regió, precisament com a montuosa y divisoria de dues aigües, no pot ser la de que's tracta, que deu referir-se mellor a l'actual Vallès.

»Tenim pera afirmar-ho varies proves. Al citar els antichs autors les ciutats principals dels *Layetans*, indiquen solament les de Bar-

(1) *Estudios históricos arqueológicos sobre Iluro, antigua ciudad de la España tarraconense, región Layetana* (Mataró, 1887).

(2) Carreras y Candi: *Argentona històrica*.

(3) *Orígens y fonts de la nació catalana*.

(4) *Diccionario geográfico-histórico de la España antigua*.

(5) *Historia crítica de Catalunya*.

(6) *Historia de Catalunya*.

cino, Betulo, Iluro, Blanda, Rubricata (per uns Olesa y per altres Rubí), afegint-hi Delgado *Laesia*, que troba en una moneda, y de la que fa derivar el nom de la regió, suposant sia Olesa. Cap d'aquelles poblacions, si exceptuem Rubí, es del Vallès; y fóra molt extrany que en un territori tant fèrtil y extens no's trobés cap ciutat principal. Per lo tant, *a priori* pot descartar-se perfectament el Vallès de la comarca Layetana sense contradir a cap autor.»

A lo qual podem afegir que en tots els demés pobles citats en la *Iphigesis* geogràfica de Ptolomeu no se'n troba cap que pugua referir-se als que pertanyen al Vallès, exceptuats els dels *Castillans: Sebendunum, Basi, Egosa y Beseda*.

Els autors moderns, confirmant l'opinió de que'ls *Castillans* habitaren en el Vallès, refereixen les citades ciutats a actuals pobles d'aquesta comarca. En Sanpere (1) deriva l'actual Tarrassa de *Tara-Egosa* o castell d'Egosa (*egosa*, lloch d'hospedatge en basch), convenint ab en Cortès. En Delgado troba una moneda de *Vasata* o *Beseda*, que fa equivalent de la *Beseda* de Ptolomeu y col·loca en Montbuy. De la mateixa opinió es en Bofarull. De *Sebendunum* pot molt bé haver-se format Sabadell, com diuen en Cortès, en Bofarull y l'Aulestia; y *Basi* o *Basis*, sinònim *crepido* o fonament, pot reduir-se a *Roca* y també a Sant Celoni, com creuen els citats autors.

Provat, donchs, que'l poble dels *Castillans* habitava la comarca del Vallès y que ja aleshores tindria aquesta, a poca diferencia, els límits que en l'Etat Mitjana se li assenyalaren com a sots-vegueria, passem ara a una altra qüestió que, si bé no es de gran interès històrich pera la comarca que'ns ocupa, prova, no obstant, l'importancia que'ls seus pobladors adquiriren quan arribaren a donar nom a nostra patria.

Lo títol y nom de Catalunya ha sigut objecte de discussions per quasi tots els historiadors, com ja'ns diu en Zurita (2); emperò concorden que aquest títol es nou després de l'expulsió dels alarbs. Lo cert es que no's troba que sia imposat per decret ordinari o altra lley, si bé alguns diuen, segons en Bosch (3), que ho fou per Carles-Magne en memoria d'Otger Cataló.

La segona opinió es que ve del temps dels romans, d'una població que hi havia dita Catalo (4).

(1) *Toponomàstica catalana*, pl. 161.

(2) *Anales de la Corona de Aragón*, I, lib. I, fol. 11.

(3) *Títols y honors de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya*.

(4) Calça: *De Cathalonia*.

La tercera, dels *Goths* y *Alans*, y d'aquí *Cathalans*.

La quarta, de *Cats* y *Alans*.

La quinta, de la vila de Castelló.

La sexta, dels camps *Cathalaunos* d'Aquitània.

La sèptima, del número de castells, dits primer *Castillans*.

Aquestes són les opinions més generalment admeses sobre l'origen de la paraula Catalunya. No es nostre objecte esbrinar la veritat, y per això no ho fem. Florian de Ocampo, Zurita y Esteve Garibay de Comallva sostenen l'opinió de que'l nom de Catalunya prové dels *Castillans* o habitants del Vallès.

De la mateixa opinió es en Sanpere y Miquel (1), segons pot veure-s en els següents raonaments que fa pera provar la veritat de la seva opinió. Sols ho posem perquè's refereix indirectament a la comarca vallesana.

Diu en Cortès: «Aquests *Igletas*, «reduhits en temps de Strabó» a un petit poble, no són altres que'ls *Ilans* de Plini, els *Castilans*» de Ptolomeu», ab lo que estem del tot conformes; més dissentim en lo que afegeix de que Strabó, per error o bé per error de copista, hi posa una *g* en lo nom, essent aixís que ja endevinarà que per nosaltres es molt necessaria.

»Descartada per en Cortès la *g*, queda reduhit el nom a *Iletani* o *Ilalani*, y diu que aquest nom porta la radical hebraica de *Ila*, que vol dir cosa *alta*, *altura*, *elevació*, *torre*, *castell*, y d'aquests *Italans*, diu en Cortès, ve'l nom dels catalans, per haver, per error, pres Ptolomeu l'excepció de *castell* en lloch d'*altura*, d'aon fa *Castellans*, *Castelans*, *Catelans*.

»Nosaltres, conformes ab la conclusió, dissentim en el desenrotllament y marxa d'ella.

»Estimem que Strabó escrigué bé dient *Igletas*, y l'únich error que hi veyem es una metàtesis de les més vulgars y comunes, puix el nom no es *Igletas*, sinó *Ilgetas*.

»*Ilgetas* es igual a *Il-chetas*. Donem a n'aquest nom la terminació geogràfica *than*, y tenim que'l país dels *Castillans* de Ptolomeu surt clar de *Ila-chetha-thans*. *Chetha-ila-thans*.

»Donchs, el verdader nom que amaga la metàtesis de Strabó *Igletas*, no es altre que *Ila-getas*, *Ila-get-tans*, *Ila-cheth-thans*, *Chetha-il-thans*, *Catha-lans*.»

No creyem que'ns faci l'objecció de fer del poble *Castellà* o *Castel-là* de Ptolomeu, que corresponia segurament a l'agrupa-

(1) *Orígens y fonts de la nació catalana*.

ment de montanyes de Sant Llorenç del Munt, ab Tarrassa per capital, el centre, el cor del país de l'Ebre, vista la seva curta importància històrica en la més remota antiguetat; més, per si a n'algú se li hagués ocorregut semblant objecció, direm: si no fos un fet de tota certitut el que'l gloriosíssim nom d'*Helen* sortí o fou conservat pel poble de la *Helladia*, districte'l més miserable y trist de tota la Grecia, ¿qui podria may creure que'ls *Helens*, els autors de la gran civilisació europea, portessin tant humil origen?

Puix encara Tarrassa guanya a l'*Heladia* en fets gloriosos; encara Tarrassa pot presentar més títols a esser regoneguda y estimada com el cor y centre de Catalunya.

En les nostres pelegrinacions per la terra catalana, quan, am l'*album* sota'l braç y ple'l cap de fantasies històriques, vèyem aixecar-se l'un prop de l'altre, per sobre de totes les montanyes, dominant-les per sa altura y per sa majestuosa forma, Montserrat y Sant Llorenç, ens semblaven dues fites que primer posà Déu quan de les entranyes ne féu sortir la patria catalana. Ens semblaven els centinelles de la nostra independència o nacionalitat; y de ses coves ne vèyem sortir els primers habitants del nostre país y de les mateixes ne fèyem les Covadongues catalanes; recorreguerem els seus tallats flanchs, pujant als seus cims rodejats de precipicis; ens figuràrem veure als hèroes qui disputaren a Romans, Goths y Alarbs la terra patria, y aixís ens dèyem que país tant singular en estructura geològica, de tant particular ossamenta, havia de correspondre a un ser superior, y, ja ho crech que hi responia!, puix allí anidaren els primitius catalans y allí conservaren en els fons de ses baumes el nom gloriós que immortalisaren Indibil y Mandoni, Empuries y Sagunt, y que, ressonant continuament, anaven a sentir y a confortar-s'hi'ls qui, sempre animosos, no desesperaven de portar el seu ressó per tot l'encontorn del Mediterrani.

Lo cert es, que una vegada s'han vist lo Montserrat y Sant Llorenç del Munt, no s'obliden may més, que caracterisen el nostre país, y que tot-hom ne treu la convicció de que han d'haver representat un paper principal en l'història catalana. Donchs, a un districte tant singular, com el dit, corresponia al poble *Ca(s)talla* de Ptolomeu.

NORBERT FONT Y SAGUÉ, PBRE.

(Seguirà)

CRONICA DEL CENTRE

JULIOL DE 1904

EXCURSIONS

A GIRONA, BANYOLES, SERINYÀ, BESALÚ Y FIGUERES. — Continuant la tanda d'excursions projectades per la Secció d'Arquitectura del CENTRE, els dies 2, 3 y 4 s'efectuà la visita a n'aquestes importants poblacions pera conèixer el gran nombre de monuments arquitectònichs que guarden les mateixes. Concorregueren a n'aquesta excursió ls socis senyors Cot, Jordà, Llatas y Martorell.

A Girona s'entretingueren principalment nostres consocis a la Catedral y a l'iglesia de Sant Fèlix. Desde Banyoles, y atravesant el renomnat estany, anaren a visitar la parroquial de Porqueres, notable per la seva hermosa portada de pur istil y de composició senzilla y interessant. De Banyoles visitaren, en la bona companyia del nostre soci delegat don Pere Alsius, els claustres del monastir, obra ben remarcable del sigle XVI, y la notabilíssima col·lecció prehistòrica que l'esmentat senyor posseeix.

Al dia següent visitaren l'iglesia parroquial de Serinyà y els monuments històrics que guarda l'antiga capital del comtat de Besalú.

D'aquí en avant els nostres consocis modificaren el seu primitiu itinerari, dirigint-se cap a Lladó, Navata, Figueres y Castelló d'Empuries, pera anar l'endemà cap a Peralada y Vilabertran, retornant a Figueres pera sortir en l'últim tren cap a nostra capital. Nostres companys portaren com a resultat d'aquesta profitosa excursió gran nombre de fotografies y dibuixos dels monuments visitats.

ASCENSIONES A LA SERRA DEN CIJA, PEDRAFORCA Y PENYES ALTES DE MOIXARÓ. — Hi concorregueren els senyors Torras (C. A.), Gaza (Adolf), Torras y Buxeda (César y J. M.^a).

El dia 22 creuaren desde Ripoll per entre les serres de Matamala y Estiuola, visitaren Sant Esteve de la Riba y Sant Jaume, y per les altes serres de Faig y Branca y Catllaràs y la font del Llop anaren a l'Hostal nou de Bagà, passant per la vall de Sant Julià de Cerdanyola y l'engorjat de les Esposes.

El dia 29 anaren a Vallcebre pel Grau de Sant Climent, visitant aquesta romànica iglesieta. A Vallcebre recorregueren els hermosos encontorns, les curioses Roques d'en Palomar, l'aspere Forat Negre y l'encinglada gruta de la Cambrota.

El 24 pujaren a la serra d'en Cija, recorrent-la desde Serrat Vulto y Creu de Ferro en un extrem fins al serrat d'en Cija (2,350 m alt.), Roques Blanques y Cap de la Gallina Pelada en l'altre. Visitaren la Bofia, en les Cinglades, aon s'hi troba neu y reconades de glaç formant curioses estalagmites. De baixada visitaren el copiós naixement de la Rivera Salada, aigua d'una salabor molt forta, que brolla a una temperatura de 4 a 5°. Feren nit a Gòsol.

El 25 feren l'ascensió al Pedraforca per Sorribes y Prat de Reo, flanquejant el Pollagó meridional, trescant pels grenys, y desde'l coll de l'enforcadura feren l'escalada al cim superior (2,493 m.) pel costat de l'espada de la Bretxa. Baixaren de dret a l'enforcadura per un dret esboranch, retornaren a Prat de Reo, descendint d'allí a coll de Jou, sobre'l coll de la Trapa, y per Massanès y Sant Julià anaren a fer nit a l'Hostal nou de Bagà.

El 26 pujaren per Greixa, coll d'Escriu y la Font del Faig als Plans de

Moixaró, y d'allí escalaren les Penyes Altes, retornant per coll de Jou a Bagà. El 27 retornaren a Ripoll per La Pobla.

SESSIONS Y CONFERENCIES

SECCIÓ FOLK-LÒRICA. — El dia 4 va quedar constituïda en el nostre CENTRE una Secció Folk-lòrica, que dins aquesta important branca dels coneixements humans treballarà ab tot entusiasme pera que sien més profitoses les tasques que molts socis venien ja realisant y que tant han contribuït al coneixement del folk-lore en nostra terra.

Exposada a la consideració dels reunits l'objecte de la sessió y la finalitat y plans que projecta portar a cap la novella Secció, va nomenar-se una Junta Directiva de la mateixa, que va quedar constituïda de la següent manera: *President*, Rossend Serra y Pagès; *Arxiver*, Ramon N. Comas; *Vocals*: Francisco Flos y Calcat y M. Rodríguez Alcántara; *Secretari*, Aureli Capmany.

A LA SERRA DE MOIXARÓ. — El dia primer el nostre benivolgut consoci doctor Armangué continuà la ressenya de l'excursió realisada el passat istiu per les encontrades pirenenques. En aquesta segona conferència, que fou també acompanyada ab la projecció de grán nombre de vistes fotogràfiques, el senyor Armangué, ab son istil agradable, anà ressenyant tota la comarca montanyenca de desde Bagà y vores del Bastareny fins a les Roques Altes de Moixaró, objectiu principal d'aital excursió.

EL CASTELL DE BURRIACH. — SANT PERE DE CASSERRES. — Aquests dos importantíssims estudis monogràfichs foren llegits en la sessió del dia 8. Del darrer, escrit pel senyor Pericas, res ne direm per publicar-se ja en el present nombre. Respecte al del castell de Burriach, original del senyor Carreras y Candi, es un acabat estudi d'aquest antich castell senyorial baix els diferents aspectes en que puguen considerar-se les avuy runes de tant important construcció. Va acompanyat també aquest notable treball del senyor Carreras d'una planta molt acabada del nomenat castell.

EL SANTUARI DE QUERALT. — El dia 15 va llegir-se l'obra publicada per nostre actiu soci delegat a Berga, mossèn Bonaventura Ribera, que es una acabada monografia d'aquest tradicional santuari y una veritable guia del mateix, que recomanem a tots sos visitants, per esser de gran utilitat y importància.

NOVA

El dia 24 de Juliol tingué lloch en nostra ciutat la primera *Festa de la Música Catalana*, instituida enguany en nostra capital per les iniciatives del nostre benèmerit «Orfeó Català». La celebració d'aquest acte revestí transcendental importància, essent un aconteixement ben digne del nostre renaixement artístich y patriòtich, que tots havem de procurar arrelhi ben fondo en la nostra terra.

En aquesta primera festa o certamen va guanyar el premi que oportunament fou concedit per nostre CENTRE el jove don Joaquim Pecanins, per sa col·lecció de cançons populars verament inèdites, que li valgueren calurosos aplaudiments y merescudes felicitacions. Rebi també la nostra coral enhorabona.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.